

Biblioteka
**AVANTURA
REČI**

Urednici
Borislav Pantić
Marko Vojnović

HAN KANG
ČASOVI
STAROGRČKOG

S korejskog prevela:

Mila Stamenković

Čarobna
knjiga

1

„On uze mač i položi golo sečivo među njih.“ Borhes je, pred smrt, upravo ove reči odabrao za svoj epitaf. Posvetio ih je Mariji Kodami, svojoj dosta mlađoj i lepoj sekretarici japanskog porekla, koja se udala za njega kad je imao osamdeset sedam godina i sa njim provela poslednja tri meseca njegovog života. Bila je uz njega u Ženevi, gradu u kom je proveo mladost i gde je želeo da bude sahranjen.

Jedan istraživač je zabeležio da je taj kratki epitaf, „simbol oštrog modrog čelika“, zapravo ključ za razumevanje Borhesove književnosti: mač postavljen između književne stvarnosti i njegove poetike. Ali za mene, to je izuzetno tiha, lična ispoved.

Reč je o citatu iz drevne nordijske sage. Muškarac i žena proveli su prvu, ujedno i poslednju noć u istoj postelji, a sve do svitanja između njih je stajao dugačak mač. Ako taj „oštri modri mač“ nije bio upravo slepilo što se u poslednjim godinama pružilo između Borhesa i sveta, šta je onda bio?

Putovao sam u Švajcarsku, ali nisam svraćao u Ženevu. Nisam osećao potrebu da lično vidim njegov grob. Umesto toga, obišao sam biblioteku Svetog Gala, mesto koje bi ga, bez sumnje, očaralo da ga je imao priliku obići. (Još uvek pamtim grub dodir vunениh papuča koje su davali posetiocima da bi sačuvali drveni pod, star

hiljadu godina.) Na pristaništu u Lucernu ukrcao sam se na brod i plovio do večeri kroz klisure Alpa prekrivenih snegom.

Nisam fotografisao nijedno mesto. Sve pejzaže nosim samo u očima. Zvuke, mirise, dodire, sve ono što se ne može zabeležiti kamerom, upijao sam u kožu, nozdre, jagodice prstiju. Još nije bilo mača između mene i sveta, i to mi je tada bilo dovoljno.

Tišina

Žena sklopi ruke ispred grudi. Mršteći čelo, podiže pogled prema tabli.

Hajde, pročitajte.

Izusti muškarac sa srebrnim naočarima debelih stakala, blago se nasmešivši.

Žena jedva pomeri usne. Vlaži donju usnu jezikom. Ruke sklopljene pred grudima tiho, ubrzano zadrhte. Otvori usta, pa ih zatvori. Zadrži dah, zatim duboko udahne. Muškarac načini korak unazad, prema tabli, kao da pokazuje da će strpljivo čekati.

Čitajte.

Njeni kapci zatrepere. Kao krila insekta što se žustro taru jedno o drugo. Snažno zatvori oči, pa ih otvori. Kao da priželjkuje da će, kad ih otvori, već biti na nekom drugom mestu.

Muškarac namešta naočare prstima s duboko utisnutim tragom od bele krede.

Hajde, recite.

Žena je u crnoj rolki i crnim pantalonama. I jakna prebačena preko stolice je crna, šal u crnoj platnenoj torbi je ispletan od crne vune. Uz tu odeću, što je prizivala sliku ožalošćene kuće, njeno grubo lice izduženih crta, nalik glinenoj figuri, delovalo je ispijeno.

Nije ni mlada ni naročito lepa. Pogled joj je bistar, ali ga je teško razabrati zbog stalnog podrhtavanja kapaka. Ramena i

leđa blago su joj povijena, kao da se sklanja od sveta u crnilo odeće. Nokti zasečeni do mesa. Na levom zglobu tamnoljubičasta somotska gumica – jedini trag boje na njenom telu.

Hajde da zajedno pročitamo.

Više ne može da je čeka. Pogledom prelazi preko mladog studenta u istom redu, sredovečnog muškarca napola skrivenog iza stuba i krupnog mladića pogurenog kraj prozora.

Emos, emeteros, moje, naše.

Studenti tiho, stidljivo ponavljaju.

Sos, hvimeteros, tvoje, vaše.

Muškarac ispred table izgleda kao da je u kasnim tridesetim. Sitniji je, s jasno izraženim obrvama i dubokom brazdom ispod nosa. Na usnama mu titra suzdržan osmeh, u kom se tek sluti trag emocije. Na tamnobraon somotskoj jakni laktovi su ojačani svetlobraon kožnim umecima. Ispod pomalo kratkih rukava naziru se zglobovi. Žena bez reči podiže pogled ka tankom, bledom ožiljku, koji se poput blede krive spuštao od levog kapka ka ivici usana. Pri prvom susretu pomislila je kako liči na staru mapu koja beleži putanju davno prolivenih suza.

Iza debelih, bledozelenih stakala naočara njegove oči prikovane su za ženine čvrsto stisnute usne. Osmeh mu nestaje sa usana. Okreće ukočeno lice i na tabli brzo ispisuje kratku rečenicu na starogrčkom. Pre nego što je uspeo da upiše dijakritičke znakove, kreda puca napola i pada na pod.

Kasnog proleća prethodne godine žena je stajala pridržavajući se za tablu rukom prekrivenom belim prahom od krede. Studenti

su počeli da se uznemireno došaptavaju kada je više od minuta ostala nemoćna da pronađe sledeću reč. Razrogačenih očiju, nije gledala ni u studente, ni u plafon, ni kroz prozor, već u prazninu pravo ispred sebe.

Profesorka, jeste li dobro?

Upitala je devojka iz prvog reda, kovrdžave kose i ljupkih očiju. Žena je pokušala da se nasmeši, ali joj kapci samo zadrhtaše na trenutak. Usne su joj podrhtavale dok ih je čvrsto stiskala, a iz dubine što leži ispod jezika i grla promrmljala je.

Vratilo se.

Četrdesetak studenata međusobno je razmenjivalo pogled. Šta joj je? Zašto je takva? Šapat se širio od klupe do klupe. Mogla je da uradi samo jedno, da ostane pribrana i mirno izađe iz učionice. Uz sav napor, tako je i učinila. Čim je izašla na hodnik, prigušeni šapat iznenada se razlio i poput zvuka na razglasu progutao zvuk njenih koraka koji su odjekivali kamenim hodnikom.

Kad je diplomirala, šest godina je radila u izdavačkoj kući i uredničkoj agenciji. Napustivši taj posao, gotovo sedam godina predavala je književnost na dva univerziteta i u srednjoj umetničkoj školi u prestonici i okolini. Objavila je tri zbirke ozbiljne poezije, u razmacima od po tri-četiri godine, a već godinama redovno piše književne recenzije za dnevnik. Odnedavno je i jedan od osnivača novog kulturnog časopisa, još uvek bez zvaničnog naziva, i svake srede posle podne odlazi na sastanke redakcije.

Ali sada, pošto se to ponovo pojavilo, sve je prekinula.

Nije bilo nikakvog uzroka ni nagoveštaja za to.

Istina, izgubila je majku pola godine pre toga, razvela se nekoliko godina ranije i posle tri suđenja, na kraju, izgubila starateljstvo

nad osmogodišnjim sinom, koji već pet meseci živi sa njenim bivšim suprugom. Prosedi psihoterapeut, kog je posećivala jednom nedeljno zbog nesаницe koja je usledila nakon što joj je sin otišao, nije mogao da razume zašto poriče tako očigledne uzroke.

Ne. Napisala je na praznom listu papira ispred sebe. *Nije to tako jednostavno.*

Bila je to njihova poslednja seansa. Pisani oblik terapije oduzimao joj je previše vremena i lako je vodio u brojne nesporazume. Ljubazno je odbila njegov predlog da je uputi kod psihoterapeuta stručnog za jezičke barijere. Pre svega, više nije imala sredstava za tako skupu terapiju.

U detinjstvu su joj govorili da je bistro dete. Tokom poslednje godine hemoterapije majka ju je iznova na to podsećala. Kao da joj je, pretkraj života, bilo najvažnije da to ostane jasno izgovoreno.

Kad je reč o jeziku, možda je i bilo tako. Već sa tri godine sama je savladala hangul. Još nesvesna šta su vokali i konsonanti, pamtila je slogove kao celinu. Kad je imala pet godina, stariji brat, školarac, objasnio joj je strukturu hangula, oponašajući svog učitelja. Dok je slušala, sve joj se činilo maglovito, ali je celo to rano prolećno popodne provela čučeci u dvorištu, opsednuta vokalima i konsonantima. Tada je otkrila tu suptilnu razliku između slova ㄴ, 'n', kada se izgovara u slogu ㄴㅏ, 'na', i ㄴㅣ, 'ni', a potom je shvatila da se slovo ㅅ, 's', izgovara drugačije u slogu ㅅㅏ, 'sa' i slogu ㅅㅣ, 'si'. Dok je u mislima slagala sve moguće kombinacije diftonga, primetila je samo da spoj ㅣ, 'i', i —, 'ui', tim redosledom, ne postoji u njenom jeziku, pa ne postoji ni način da se takav slog zapiše.

Ta sitna otkrića bila su za nju toliko uzbudljiva i iznenađujuća da je dvadesetak godina kasnije, na pitanje psihoterapeuta o svom prvom snažnom sećanju, odmah pomislila na sunce koje je tog dana obasjalo dvorište. Toplina sunca na leđima i potiljku. Slova ispisana štapom po zemlji. Čudesno obećanje fonema, nesigurno spojenih tamo.

Kasnije, kada je krenula u osnovnu školu, počela je da beleži reči na zadnjoj stranici dnevnika. Bez cilja i konteksta, samo reči koje su na nju ostavile jak utisak. Najdraža joj je bila reč 𐌸, šuma. Oblikom je podsećala na stare pagode. 𐌶 je bio njen temelj, 𐌹 telo, 𐌹 vrh. Svidelo joj se kako bi se u izgovoru s-u-p usne prvo skupile, a dah polako, oprezno izlazio. Usne bi se zatvorile. Reč bi utihnula. Privlačila ju je ta reč u kojoj su izgovor, značenje i oblik bili obavijeni spokojem. Ispisivala je: 𐌸, 𐌸.

Ali uprkos majčinom sećanju da je bila „bistro dete“, do kraja osnovne škole ostala je neupadljiva. Nije pravila probleme, ali se ni po ocenama nije isticala. Imala je nekoliko prijatelja, ali se nikada nisu družili posle škole. Bila je ravnodušna devojčica, pred ogledalom bi zastala samo kada bi se umivala, a čak i najmanja čežnja za zaljubljenošću gotovo da joj je bila strana. Posle časova odlazila je u gradsku biblioteku gde je čitala knjige koje nisu imale veze sa školom, nosila bi ih i kući, a onda bi se zavlačila pod jorgan i čitala dok ne zaspi. Samo je ona znala koliko joj je život bio oštro podeljen. Reči, zabeležene na kraju dnevnika, same bi se uvijale i oblikovale nepoznate rečenice. Poput igala zadirale su joj u san i trzale i budile više puta noću. Spavala je sve manje, dok su joj živci bivali sve napetiji. Ponekad bi joj neobjašnjiva bol poput usijanog gvožđa pritiskala grudi.

Najbolnije joj je bilo što je svaka reč koja bi izašla iz njenih usta odzvanjala zastrašujuće jasno. Čak i najbeznačajnija rečenica, jasno poput leda, razotkrivala je svoju potpunost i nepotpunost, istinu i laž, lepotu ili ružnoću. Stidela se tih rečenica što su silazile sa njenog jezika i ruku poput belih niti paučine. Imala je nagon da povra ti. Želju da vrisne.

Na kraju, to se dogodilo one zime kada je napunila šesnaest godina. Jezik koji ju je do tada sputavao i bockao poput odeće satkane od hiljadu igala, najednom je iščezao. I dalje je dozezao do njenih ušiju, ali sada je gust sloj sabijenog vazduha blokirao prostor između unutrašnjeg uha i mozga. Sećanja na pokrete jezikom i usnama, stisak prstiju oko olovke, bila su obavijena tom zaglušujućom tišinom i postala su joj daleka. Više nije mislila kroz jezik. Kretala se bez jezika, razumela bez jezika. Tišina, meka kao vata koja upija tok vremena, obavijala joj je telo spolja i iznutra, kao što je to bilo pre nego što je naučila da govori, ne, pre početka samog života.

Psihijatar, kod kog je otišla sa uznemirenom majkom, prepisao joj je tablete koje je skrivala pod jezikom, a zatim zakopavala u cvetnjak u dvorištu. I tako je provela dva godišnja doba čučeci pod popodnevnim suncem na mestu gde je davno prvi put spoznala suglasnike i samoglasnike. Pre nego što je stiglo leto, vrat joj je pocrneo, a na nosu, stalno vlažnom od znoja, izbile su crvene tačke od osipa. Kada su salvije, hraneći se zakopan im lekovima, počele da otvaraju tamne cvetove, doktor i majka su odlučili da je vrata u školu. Bilo je jasno da joj nije pomagalo što je ostajala kod kuće, a morala je nastaviti školovanje.

U februaru je dobila samo poziv za upis i tada je prvi put kročila u dvorište nove državne srednje škole. Bilo je pusto i sumorno. Nastava je već uveliko odmakla. Profesori su bili

strogi bez obzira na godine. Niko od vršnjaka se nije obazirao na devojčicu koja od jutra do mraka nije progovarala ni reč. Kada bi je prozvali da čita iz udžbenika ili da broji na času fizičkog, samo bi nepomično gledala u profesore. Bez izuzetka bi je poslali u zadnji deo učionice ili ošamarili.

Uprkos nadama lekara i majke, život u kolektivu nije uspeo da naruši njenu tišinu. Naprotiv, još svetlija i gušća tišina, poput glinene posude, ispunila je njeno telo. Kući se vraćala kroz prepune ulice, hodom bez težine, kao da se kreće u mehuru od sapunice. U treperavoj tišini nalik pogledu iz dubine vode ka površini, automobili su tutnjali, a prolaznici je laktovima boli u rame i ruke, pa nestajali.

Zapitala se mnogo godina kasnije.

Šta bi bilo da te zime, na jednom običnom času pred raspust, jedna obična reč na francuskom nije dotakla nešto u njoj? Da se nije nesvesno setila jezika, kao što telo pamti atrofirani organ?

Nije je dotakao ni klasični kineski ni engleski, već francuski, možda jer je bio strani jezik koji je izabrala da uči tek u srednjoj školi. Kao i obično, njen pogled bio je uprt u tablu, dok se nije zaustavio na jednoj tački. Profesor francuskog jezika, nizak, proređene kose, pokazao je i izgovorio tu reč. Opuštene usne kao u deteta nehotice su zadrhtale. *Bibliotek*. Tiho mrmljanje izronilo je iz dubine što leži ispod jezika i grla.

Nije znala koliko je to bio presudan trenutak.

Strah je još uvek bio maglovit. Bol je oklevala pre nego što razotkrije svoj užareni strujni tok iz utrobe tišine. Na mestu gde su se slova i fonemi spajali sa labavim, nesigurnim značenjem, ushićenje i krivica zajedno su tinjali, polako sagorevajući, nalik fitilju eksploziva.

Žena polaže obe ruke na sto. Pognute glave, ukočena, kao dete koje čeka da joj pregledaju nokte. Sluša glas muškarca koji odjekuje učionicom.

Na prošlom času sam vam kratko objasnio da u starogrčkom, pored aktivnog i pasivnog stanja, postoji i treći oblik, zar ne?

Student koji je sedeo u njenom redu energično je klimao glavom. Bio je druga godina filozofije, izraza bistrog šaljivdžije, punijih obraza i čela prekrivenog zrelim bubuljicama.

Žena okreće pogled ka prozoru. U vidokrugu joj je profil krupnog mladića koji je jedva prošao osnovne studije medicine, ali je odustao od lekarskog poziva jer nije mogao da snosi odgovornost za tuđe živote, pa sada studira istoriju medicine na postdiplomskim studijama. Punijeg lica, s podbratkom i crnim, okruglim naočarima sa debelim ramom, na prvi pogled deluje bezbrižno. Na odmorima zvonkim glasom neprekidno razmenjuje besmislene šale s mladićem rošavog čela. Ali mu se ponašanje menja čim počne čas. Jasno je da je neprestano napet i da se plaši da ne napravi grešku.

Postoji stanje koje se naziva mediopasiv i izražava radnju koja se reflektuje na subjekat.

Kroz prozor, sporadične svetiljke narandžastog sjaja pale se među sumornim redovima stambenih zgrada. Još ogoljeno mlado listopadno drveće u mraku skriva siluete svojih tamnih, mršavih grana. Nemo posmatra taj pusti prizor, uplašeno lice postdiplomca i blede nadlanice profesora starogrčkog.

Tišina koja se vratila posle dvadeset godina više nije ni topla, ni gusta, ni svetla kao pre. Ako je ona prva bila nalik tišini pre

rođenja, ova sadašnja više liči na onu posle smrti. Nekada je iz vode gledala ka treptavom svetu iznad površine; sada je postala senka koja šeta po tvrdim zidovima i tlu, bešumno klizi niz zidove i kao da spolja posmatra život zatvoren u ogromnom akvarijumu. Razaznaje i može da pročita svaku reč, ali ne može da otvori usta i proizvede glas. Tišina je hladna i razređena, poput senke lišene tela, šuplja kao središte mrtvog drveta, mračna kao prostor između meteora.

Pre dvadeset godina nije ni slutila da će tišinu razbiti strani jezik, a ne njen maternji. Danas u ovoj školi jezika pohađa časove starogrčkog jer ovog puta želi sopstvenom voljom da povрати govor. Nije marila za Platona, Homera i Herodota, niti za kasnije tekstove napisane pojednostavljenim helenističkim grčkim, koje su ostali studenti želeli da čitaju u originalu. Da su bili ponuđeni kursevi burmanskog ili sanskrta, jezika sa još neobičnijim pismom, bez oklevanja bi se opredelila za njih.

... Na primer, ako glagol 'kupiti' stavimo u oblik mediopasiva, to znači da sam nešto kupio i da to sada pripada meni. Ako glagol 'voleti' stavimo u mediopasiv, znači da smo nešto zavoleli i da je to na neki način uticalo na nas. Znaete kako u engleskom postoji izraz 'kill himself'? Na starogrčkom ovim oblikom to možete izraziti samo jednom rečju, bez 'himself', ovako. Rekao je profesor i na tabli ispisao.

διεφθάρθαι.

Zamišljeno posmatra ispisana slova na tabli i uzima olovku. Prepisuje reč u svesku. Nikada ranije se nije susrela sa jezikom koji ima tako složena pravila. Glagoli menjaju oblik u skladu s rodом,

brojem i licem subjekta, kroz složeni sistem vremena i tri različita glagolska stanja. Ipak, zahvaljujući toj zadivljujuće preciznoj i razrađenoj strukturi, rečenice su jasne i sažete. Subjekt se često može izostaviti. Čak ni red reči u rečenici nije striktno određen. U samo jednoj reči, subjekat: treće lice jednine muškog roda, vreme: perfekat, stanje: mediopasiv, sažeto je značenje: 'On je nekada pokušao da se ubije'.

Kada je pre osam godina njeno dete učilo da govori, dete koje je ona rodila a koje više nije mogla da podiže, usnila je san o jednoj reči u kojoj su sažeti svi jezici sveta. Bio je to košmar toliko stvaran da se probudila s leđima natopljenim znojem. Jedna jedina reč u koju je sabijena ogromna gustina i silina teže. Jezik koji bi u trenutku, kada bi neko otvorio usne da je izgovori, eksplodirao i raspršio se poput pramaterije iz koje je sve poteklo. Kad god bi uspavala dete koje se opiralo snu i sama utonula u lak san, sanjala je kako se kristal tog jezika, nepodnošljivo težak, ugrađuje u njeno vrelo srce, među pulsirajuće komore, poput ledenog eksploziva spremnog da se raznese.

Zapisuje reč dok stisnutim zubima potiskuje hladne trnce što se vraćaju samo kroz sećanje.

διεφθάρθαι.

Jezik, hladan i tvrd poput sante leda.

Jezik koji ne čeka da bude povezan ni sa jednom drugom rečju da bi se upotrebio, jezik koji je sam sebi krajnje dovoljan.

Jezik koji se može pustiti sa usana tek kada su nepovratno određeni uzrok i stav.

Noć nije mirna.

Huk auto-puta, pola bloka dalje, para joj uši, kao da joj hiljade oštrica klizaljki grebu po bubnim opnama.

Magnolija rasipa svoje izranjavane latice unaokolo, blistajući pod uličnim svetlom. Prolazi pored raskošnih cvetova, od čije težine se grane savijaju, kroz prolećni noćni vazduh gust od iščekivanja slatkoće zgaženih latica. Iako zna da joj se ništa ne sliva niz obraze, povremeno obema rukama briše oba obraza.

Prolazi pored poštanskog sandučeta, iz kog vire reklamni leci i poreska rešenja, i stavlja ključ u masivna ulazna vrata pored lifta u prizemlju.

U stanu su još uvek netaknuti tragovi detetovog prisustva, uverena da će sledećim suđenjem uspeti da vrati starateljstvo nad njim. Na niskoj polici pored izbledelog platnenog kauča stoje slikovnice koje mu je čitala još od druge godine, a kartonske kutije ukrašene nalepnicama životinja pune su malih i velikih lego kocaka.

Pre nekoliko godina iznajmila je stan u prizemlju da bi sin slobodno mogao da se igra. Ali on nikada nije skakao niti trčao. Kad mu je jednom rekla da može da preskače vijaču u dnevnoj sobi, upitao ju je. *Neće li to biti bučno za gliste i puževe?*

Bio je sitniji od svojih vršnjaka, nežne građe. Kad bi čitao strašne scene u knjigama, dobio bi temperaturu i do 38°C; dešavalo se da povrati ili dobije proliv kada bi bio napet. Zato što je bio najstariji unuk od prvorođenog sina i jedino muško dete s očeve strane; zato što više nije bio mali; zato što je njen bivši muž dosledno tvrdio da ona zbog svoje preosetljivosti loše utiče

na dete, pozivajući se na njene psihijatrijske izveštaje iz mladosti; zato što su njegovi prihodi, naročito otkako je prošle godine unapređen u centralnu banku, bili veći i sigurniji od njenih, izgubila je starateljstvo na sudu. A sada, kada je ostala i bez tog poslednjeg izvora prihoda, ponovna tužba, bar trenutno, nije bila moguća.

Seda na ivicu praga ne izuvajući se. Spušta torbu pored sebe, u njoj su teški udžbenik za starogrčki, rečnik i pljosnata pernica. Zatvara oči i čeka da se senzor svetla ugasi. Kad je sve utihnulo i prostor potonuo u tamu, otvara oči. Posmatra nameštaj koji u mraku deluje crno, crne zavese, crnu tišinu na terasi. Polako razdvaja usne, pa ih odmah stiska.

U njenom srcu, tamo gde je počivao ledeni eksploziv, više ne treperi plamen što je ka njemu grabio. U unutrašnjosti njenih usana sve je prazno, kao vene kojima krv više ne teče, kao mračno okno lifta koji je prestao da radi. Obrazi su joj i dalje suvi, briše ih nadlanicama.

Da je bar ostavila mapu tamo gde su nekada tekle suze.

Da je bar iglom urezala tragove, makar i krvave mrlje, tamo gde su nekada izlazile reči.

Ali to je bio previše strašan put.

Promrmljala je iz dubine što leži ispod jezika i grla.